

AZERBAIJAN ŞİİRİNDE TÜRKİYE

Dr. Erdal KARAMAN
Qafqaz Üniversitesi, Filoloji Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bakü/Azerbaycan
erdalkaraman@yahoo.com

ÖZET

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler, iki milletin aynı kökten gelmesi sebebiyle farklılık arz etmektedir. Bir dönemde bu ilişkiler sekteye uğrasa da iki ülke insanının bu sevgiyi değişik şekillerde gösterdiğine şahit olmaktayız. Bu çalışmada bu sevginin şiirlere yansması ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, şiir, şair

TURKEY IN AZERBAIJAN POETRY

Relations between Azerbaijan and Turkey display differences because these two nations come from the same root. Although these relations had been suspended for a specific period of time in the past (during Soviet era), we see that the people of these two countries reveal their sympathy for each other in various ways. In this paper, the reflection of this sympathy through poems is studied.

Key Words: Azerbaijan, Turkey, poem

Sovyetler Birliği döneminde, demir perde, Azerbaycan ve Türkiye arasına aşılmaz bir set çekse de dini , dili, milleti bir olan, tarihi bağlarla birbirine bağlanan iki kardeş ülke insanının kalplerine kilit vuramamıştır. O dönemde, Türkiye’den Azerbaycan’a giden insanlar hasretle karşılanmış, yıllardır birbirini göremeyen iki çok yakın dostun sevincine denk mutlulukların yaşandığına defalarca şahit olunmuştur. Bu ayrılık döneminde Türkiye, bütün baskılara rağmen unutulmamış, bir gün bu hasretin sona ereceği birçok insanın ümidini süsleyen tatlı hayal olarak insanların kalbinde sürekli saklı kalmıştır. Halkın hissiyatına tercüman olan şairler, bu hasreti şiirleriyle dile getirmişler. Şiire, şaire büyük önem veren Azerbaycan, yetiştirdiği şairlerle bu hasreti ölümsüzleştirmiştir.

Türkiye’ye olan özlemi, sevgisi en büyük olan şairlerden birisi, hiç şüphesiz, Bahtiyar Vahabzade’dir. Küçük yaşlarından itibaren Vahabzade’nin evinde devamlı Türkiye hakkında hikâyeler anlatılır. Bu hikâyelerle büyüyen şair, ilk defa 1961 yılında Türkiye’ye gelir. Türkiye’ye yapmış olduğu bu seyahati Vahabzade şöyle anlatır: “Dedemin, babamın ve amcalarımın ağzından Türkiye hiç düzmezdi. Ben şimdi soyumdan gelen arzuların hayallerin ülkesi olan Türkiye’ye gidiyorum. Sabah erkenden kalkıp tıraş oldum. Otuz beş yıldır hasretini çektiğim, ismini zaman zaman andığımda bütün bedenimi titreten, koluma kuvvet, ayağıma takat, gözlerime ışık veren bir şehre, İstanbul’a, gidiyorum. Ümitgahım, önünde boyun eğdiğim, zorla elimden alınan adımın sahibi,

namusumun, izzet ve şerefimin koruyucusu, gören gözüm, vuran kolum, düşünen beynim, yardımcım, dayanağım, bayrağım, kaybettiğim tarihim, geçmişim, ana dilim, şerefim hepsi sendedir.

Kamaranın penceresinden bakıyorum uzakta fener yanıp sönüyor. Allahım! İlk defa Türk ışığı görüyorum. O ışıktaki benim arzularım yanıyor. Ey fener, sen sana tarih boyu düşman olan bir milletin gemisine yol gösteriyorsun. O geminin içinde sana can vermeye hazır birisi var.”

Türkiye’ye, kimlik kontrolünden sonra ayak basan Vahabzade’nin heyecanı devam eder. ‘Türkiye Cumhuriyeti’ yazılı mühür şairi duygulandırır, “Ben sana kurban olayım, ey benim cumhuriyetim, ey benim benden uzak vatanım! Benim için yanan ve bana elini uzatamayan vatanım! İzin belgesinin üzerindeki mührü döne döne öpüyorum. Otuz beş yıldır vesikalarımın üzerinde Rus dilinde yazılı ifadeler vardı, ilk defa şimdi kendi dilimde yazılı bir ibare var kimliğimde. Ömründe sadece on saat benim kim olduğumu gösteren vesika ise ilk defa kendi dilimdeydi. Ben ancak şimdi ben oldum.”¹

Vahabzade, Türkiye hakkındaki düşüncelerini bu satırlarda dile getirirken birçok şiirinde Türkiye’ye olan sevgisini anlatmıştır. Azerbaycan-Türkiye şiirinde iki kardeş ülkeyi şu dizelerle anlatır:

Bir ananın iki oğlu
Bir ağacın iki kolu
O da ulu, bu da ulu
Azerbaycan-Türkiye
Dinimiz bir, diliniz bir
Ayımız bir, yılımız bir
Aşkımız bir, yolumuz bir
Azerbaycan-Türkiye
Anayurt’ta yuva kurdum
Ata yurda gönül verdim
Ana yurdum, ata yurdum
Azerbaycan-Türkiye

Azerbaycan ve Türkiye zor günlerinde daima birbirlerinin yardıma koşmuş, sıkıntılı günlerinde kardeşlik duygularını en güzel şekilde göstermişlerdir. 1999 Marmara depremiyle sarsılan Türkiye’nin yanında olan Azerbaycan halkı, dost elini ülkemize uzatmıştır. Bu depremde bir çok insanı olduğu gibi Vahabzade’yi de duygulandıran bir olay yaşanır. Bahtiyar Vahabzade’nin şahit olduğu, dostluğun ve kardeşliğin en güzel misalini gösteren hadise şöyledir: Türkiye’de deprem olduğunu duyan Azerbaycan halkı Türkiye’ye yardım için seferber olur. Ahmetli kasabasından gelen ihtiyar, eline tutuşturduğu on bin manatı, yaklaşık iki dolar, görevli şahsa uzatır, orada bulunan vazifeli, yaşlı vatandaşın durumundan kendisinin de yardıma muhtaç birisi olduğunu anlar ve:

-“Bu parayı sen kendin için kullansan senin de ihtiyacın vardır” der.

İhtiyar:

-“Benden önce orada, Türkiye’de kardeşlerim zor durumda az da olsa bu parayı onlara ulaştırın” cevabını verir.

Türkiye’yi derinden sarsan bu felaketin yankılarını Vahabzade’nin “Deprem” şiirinde görmek mümkündür. Bu şiirde şair duygularını şöyle dile getirir:

İşitince ata yurtta depremi,
Aktı yaşım, döndü başım Türkiye.
Her derdimin, her gamımın ortağı

Can kardaşım, can kardaşım Türkiye.

Var mı kaza, var mı bela bu kadar?
Seninleyiz biz ki ömür boyunca
Facianı biz uzaktan duyunca,
Gözlerimden aktı yaşım, Türkiye.

Öz hükmü var her zamanın, her anın,
Yaman günde yanındayız biz senin
Ana yurttan vatanımsan, vatanım,
Vatanımda vatandaşım, Türkiye.

Tarih boyu bu ahdimiz sarsılmaz,
Türk milleti har olmamış, har olmaz.
Her beladan Türkün beli kırılmaz.
Sen benim can sırdaşım, Türkiye.ⁱⁱ

Türkiye, Azerbaycan'ın sıkıntılı günlerinde, her zaman olduğu gibi, dostluğun ve kardeşliğin gerektirdiği şekilde Azerbaycanlı kardeşlerinin elinden tutmuş, onları zor günlerinde yalnız bırakmamıştır. Azerbaycan ve İran arasında çıkan anlaşmazlık iki ülkenin gergin anlar geçirmesine sebep olur. 24 Ağustos 2001 tarihinde Türk savaş uçaklarının Bakü semalarında uçarak Azerbaycan'ın yanında olduğunu göstermesine Vahabzade çok sevinir, Türk uçaklarının gösterisini ağlayarak izler ve duygularını şöyle dile getirir:

Öz helal Türk yıldızlarım
Uçtu benim öz yurdumda
Aslan gücü, kaplan azmi
Bana parmak gösterenlere

Öz yerini bellettiler
Onlar Bakü semasında
Yürek şekli resmettiler
Dediler ki, sizinledir
Daim bizim yüreğimiz
Her aşkımız, dileğimiz.

Sen ey bana güç gösterip
Bazen beni hedeleyen*
Onlar sana gösterdi ki,
Tek değilim dünyada ben
O gün bakıp gökte uçan yıldızlara
Ben kendimi arkalı bir dağ sayırdım
Sevincimden ağlayırdım.

Birçok Türk şairi olduğu gibi Azerbaycanlı şairler de İstanbul'dan etkilenmişlerdir. İstanbul'u gören Azerbaycanlı şairler duygularını şiirlerinde dile getirmişlerdir. Vahabzade "İstanbul" şiirinde bu güzel şehrimizi şöyle anlatır:

Bir şehirde birleşir

İki kıta
Birinin başlangıcıdır,
Birinin sonu...

Sol tarafında debdebeli geçmişinden yadigar kalen,
Başı göklere yücelen
Camileri, burçları, kaleleri;
Durur bin yıldan beri.
Sağ tarafında
Modern evler, bankalar, oteller...
Türkoğlu
Gözlerinden sualler yağa yağa,
Kâh sağa bakar, kah sola.
İstanbul geçmişin vakurlu, şanlı,
Bu günü özüne yad,
Geleceği dumanlı...
Bugün
Bir ayağı Avrupadadır,
Bir ayağı Asya'da
Turkûn.ⁱⁱⁱ

Türkiye'ye olan sevgisini şiirleriyle ve makaleleriyle dile getiren şahsiyetlerden birisi de Dr. Bahtiyar İsmaili (Türkcanlı)'dır. Bahtiyar Bey'i yazılarıyla uzaktan tanıyorduk. 6 Temmuz 2002 tarihinde kendisini ziyaret etme şerefine nail olduk. Türkiye'ye olan sevgisini eserlerinden okuduğumuz muhterem zatin kendisinden bu sevgiyi dinleme fırsatı elde ettik. Türkcanlı, çocukken amcası ve dayısı Türkiye'de olduğu için Sovyetler Birliği döneminde ailece Kazakistan'a sürülür. O dönemde çok sıkıntı çekerler. Kazakistan'dan dostlarının yardımıyla tekrar Azerbaycan'a dönerler.

Anlattığına göre, babası 1918'li yıllarda Azerbaycan'ın yardımına giden Nuri Paşa'nın ordusunda savaşmış, Nuri Paşa'nın takdirini kazanmış bir askerdir. İsmaili, Türkiye aşkıyla büyümüş. Evlerinde her zaman Türkiye konuşulmuş. Bize, babasının kendisine küçük yaşlarda öğrettiği, o dönemki Türk askerlerinin söylediği marşı, sonuna kadar bestesiyle birlikte okurken gözyaşlarına hakim olamadı. Türklere olan sevgisinden dolayı Türkcanlı soyadını alan Bahtiyar Bey, Otuz Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle "Yaşasın Türkiye, Var Olsun Türkler" başlıklı şiirini yazar. Bu şiirinde Zafer Bayramımızı şöyle anlatır:

Türkiye fahrimiz, ümitgahımız,
Askerin kahraman kurtarıcımız.
Otuz Ağustos, yirmi ikinci yıl,
Milletin yâdından hiç çıkan değil,
O gün Mehmetçiğin hücum sesidir.
Türkün silahının galebesidir.
Yetmiş dokuz yıl geride kalmış,
Zafer bayramı tek başına yücelmiş.
Bu gün kutlanır Zafer bayramı,

Türkler kardeşimiz, meslektaşımız
Her işte, birlikte emektaşımız.
Kimin kanında Türk kanı vardır.

Bu bayram gününden, o bahtiyardır.
Azer Türklerinden alkış tebrikler,
Yaşasın Türkiye! Var olsun Türkler!

Azerbaycan'ın bağımsızlığı için kalemiyle, şiiriyle mücadele eden şahsiyetlerden birisi de Halil Rıza Ulutürk'tür. Ulutürk altmışlı yıllardan beri konuşmalarında ve şiirlerinde Azerbaycan'ın bağımsız olması gerektiğini vurgular.^{iv} Moskova Lefortova Zindanında 1 Mart 1990 tarihinde yazmış olduğu şiirinde Türkleri şu mısralarla anlatır:

-Her Türk on kişiye denktir!-dediler
-Hayır-dedi Mustafa Kamal Atatürk-Her Türk bir dünyaya bedeldir.

-Sen 58 yaşlı, mense 45 yaşında,
Söyle hardandı sende bu metanet, bu kudret?
Yoksa od küresi var yüreğinin başında
Kelemin yıldırımındır, özün bambaşka cüret.

Tükendi defter-kalem, gece-gündüz yazırsan,
Karalayıp bozursan, bozup bir de yazırsan
Derdi büküp koymuşsun dizlerinin altına,
Arslan gibi, şir gibi her dövüşe hazırsan.

Demir-beton duvardan tırnak boyda koparttım,
Tas içinde göllenen yağış suyuna attım.
Dedim:-Bu sorgulara cevap almak için, inan
Türk olmalı, anadan sen Türk doğulmalısın!

Sabir Rüstemhanlı da Azerbaycan'ın bağımsızlığını dört gözle bekleyen aydınlardandır. Sovyetler Birliği'nin yıkılma sinyalleri verdiği bir dönemde, Azatlık Meydanı'nda ilk defa halkın karşısına çıkıp milletin duygularına tercüman olanların başında Rüstemhanlı da vardır. O, konuşmasında halkın uyanması gerektiğini, artık tek yürek, tek yumruk olması zamanının geldiğini belirtir.^v

Türkiye'nin birçok yerini gören Sabir Rüstemhanlı kendi ülkesiyle Türkiye arasında hiçbir fark olmadığını şu mısralarla dile getirir:

Dağlardan dünyaya boylanan
Minareli göklerinde
Dört denize şekil çeken
Mavi açık göklerinde
Mene tanışsan Türkiye!
Bir ucundan o ucuna
Evimde gezer kimi gezdim.
Ne yaprağını kopardım,
Ne gülünü ezdim.

“Anne”, “baba” dedim yaşlılara,
“Yavrum” dedim bebeklere.
Sevgi nağmesi okudum
Anadolu'dan esen küleklere.

Türkiye'ye ve Türklere olan sevgisini mısralarında dile getiren bir şair de Hüseyin Cavit'tir. Şair, Türkiye'de yüksek öğrenimini tamamlar. 1937 yılında Stalin'in başlattığı "Büyük Terörle" tutuklananlar listesinde Hüseyin Cavit de vardır. Hayatının birkaç yılını Türkiye'de geçirdiğinden onu Türk casusluğuyla ve Panturanizmle suçlarlar. Suçsuz şaire 8 yıl hapis cezası verilir^{vi}. Kızı Turan Hanım'ın anlattığına göre, bir gece yarısı askerler tarafından bin bir hakaretle evinden alınır. Küçük yaşlarında bu olaya şahit olan Turan Hanım, o günü hiçbir zaman unutamaz. Evinden apar topar götürülen şairi^{vii} Magadan'a sürgün ederler. Sürgün sırasında, 1941'de, Irkutska vilayeti Tayset bölgesi cezaevi hastanesinde vefat eder. Burada, tutsak mezarlığına defnedilir.^{viii}

Türk milletinin tarihte göstermiş olduğu kahramanlıkları Hüseyin Cavit şu mısralarıyla dile getirir:

Bir zamanlar şerefli Turanın,
O cihani girdiği kavganın,
Kahraman, bir güzide evladı,
Türklerin anlı-şanlı ecdadı
Saldırıp titretirdi yeryüzünü,
Hükmeder, dinletirdi her sözünü,
Ne zaman kişneseydi türkün atı,
Kırılırdı bir ülkenin kanadı.
Hep krallar, prensler, hanlar,
Ulu şahlar, kibirli hakanlar,^{ix}
Papalar, her halifeler her gün,
Diz çökerlerdi Türk'e karşı bütün.
Çünkü parladi erlerin kılıcı,
Hepsi kartal gibiydi saldırcı.
Hepsi bir zevk alırdı kuvvetten,
Ululuktan, muzafferiyetten.
Bunu gördükde komşu devletler,
Memleketler, zavallı milletler,
Hep boyun büktü, Türk'e yalvardı,
Merhamet gördü, canını kurtardı.

Hüseyin Cavit Türk milletinin karakterini, sözünden hiçbir zaman dönmeyeceğini, mahvolursa da sürünmeyeceğini, doğru yolda daima gideceğini "Türkoğlu sözünden dönmez." mısrasıyla başlayan şiirinde şöyle anlatır:

Türkoğlu sözünden dönmez,
Mahvolur da sürüklenmez,
Hep yükselmek diler, inmez,
Çarpışır yaşar.

Yurdumuzun aslanları,
İzler durur düşmanları,
Fırtınalı denizvari
Hep coşup taşar.

Engin feza çardağımız,
Al şafaklar bayrağımız,
Korku bilmez oymağımız,
Hak için koşar.

Diğer bir sürgün şair de Ahmet Cevat'tır. Ahmet Cevat da Hüseyin Cavit gibi rejim tarafından tehlikeli görülür. Türkiye'ye olan sevgisinden ve Türkiye'de şiirleri yayımlanmasından dolayı, 1936 yılı sonlarına doğru, Azerbaycan Devlet Neşriyat Kuruluşu'ndaki görevinden alınır. Devrimci faaliyetle ve Pantürkizmle suçlanarak tutuklanır ve askeri mahkeme kararıyla idam cezasına çarptırılır. 1937'de kurşuna dizilir.^x

Ahmet Cevat, "Çırpınırdın Karadeniz" şiirinde, bayrağa, Türk milletine olan içten ve samimi duygularını şu mısralarla dile getirir:

Çırpınırdın Karadeniz
Bakıp Türkün bayrağına!
Ah! deyerdin, heç ölmezdim
Düşe bilsem ayağına!

Ayrı düşmüş dost elinden,
İller var ki, çarpar sinen!..
Vefalıdır geldi, giden,
Yol ister Türkün bayrağına!

İnciler dök, gel yoluna
Sırmalar serp sağ, soluna!
Fırtınalar dursun yana,
Selam Türkün bayrağına!

«Hemidiyye» o Türk kanı!
Hiç birinin bitmez şanı!
«Kazbek» olsun ilk kurbanı!
Hayran Türkün bayrağına!

Dost elinden esen yeller,
Bana şiir, selam söyler!
Olsun bizim bütün eller
Kurban Türkün bayrağına!
Yol ver Türkün bayrağına!

Her dönemde Azerbaycan ve Türkiye arasındaki kardeşliğin, dostluğun numunelerini görmek mümkündür. 1918'li yıllarda Ermeniler ve Ruslar birlikte olup Azerbaycan'ı işgal ederler. Binlerce insanı acımasızca öldürürler. 1918 Haziran ayının sonuna doğru Azerbaycan meclis başkanı Mehmet Emin Rasulzade, İstanbul'a gelerek Enver Paşa ile görüşür, ülkesinin durumunu anlatır.^{xi} O dönemde, Anadolu'nun durumu da Azerbaycan'dan farklı değildir. Cepheden cepheye koşan Osmanlı ordusu binlerce askerini kaybetmiştir. Azerbaycan'dan gelen yardım isteğine Anadolu bigane kalmaz. Nuri Paşa komutasında bir ordu Azerbaycan'ın yardımına gönderilir.^{xii} Türk ordusu 25 Mayıs 1918 tarihinde Gence'ye gelir, Bakü Ermeni ve Rus ordusunun elindedir. Türk Ordusunun ilk hücumunda Bakü alınamaz. Bakü'deki insanlar ümitsizliğe düşerler. Türk ordusunun daha çabuk hareket etmesi için mektuplar yazarlar. Bunun yanında Azerbaycanlı şair Abdullah Şaik Türk orduna atfen yazdığı şiirinde askerlere şöyle seslenir:

Şu vatanın öksüzleri, gelinleri, dulları
Gözyaşıyla sulamış bütün geçtiğimiz yolları.
Yolunuzu beklemekten benizleri sararmış,
Hiç gelmedin. O şen yürekleri gam almış.

Sen gelmezsen, dolumsanmış yürekler
Sen gelmezsen, harabeye dönen kalp abad olmaz.
Sen gelmezsen, güneş doğmaz, ümit gülüm açılmaz
Dudaklarım gülmez, sönük bahtıma nur saçılmaz.

Başkasını istemem de, Ey Türk, sen gel, sen
Beklemekten yoruldum, ah, işte geç kaldın niçin?
Yollarına taş mı dizilmiş? Ya azgın kullar mı?
Bırakmıyor? Taş, demir ya, çelik olsa da onlar.

İkinci Bakü hücumuyla şehir işgalcilerin elinden alınır. Halk Ermeni ve Rus işbirlikçilerin zulümlerinden kurtulur.

Ahmet Cevat da 1918'de Azerbaycan'a gelen Türk ordusuna o günü unutmamasını dileyerek şöyle seslenir:

Ey şanlı ölkenin şanlı ordusu,
Unutma Kafkasa girdiğin günü!
Gelirken kovmağa Turandan Urusu,
Ayağımı Kara deniz öptü mü?!

İlk atarken eski bürce addımı,
Kars kalası selam topu attı mı?
Sen yaparken orda zefer şenliği,
Mağlup düşman kaşlarını çattı mı?

Çıktığın gün Allah'u Ekber Dağına
Dağıstan dağları kıpte söyledi!
Baktım ki, sarayın viran takına
«Sen gelirsen, şen olurum!» dedi!

Geldiğin gün Kürün akar-baharı
Eski günahlardan silkindi, çıktı!
İşitip Cümrü'de tekbir sesini
Araz sevincinden dünyayı yıktı!

Azerbaycan şirinde Türkiye sadece verilen bu mısralarla sınırlı değildir. Bunların yanında daha onlarca şiirde Türkiye anlatılmıştır. Biz bunlardan bir kaçını alıp bir buket yapmaya çalıştık. Bu mısralar incelendiğinde Türkiye'nin başarısıyla gururlanan, Türkiye'nin sıkıntılarından dolayı üzülen bir Azerbaycan karşımıza çıkmaktadır. Bu duygular şairlerin diliyle en güzel şekilde ifade edilmiştir. Mısralardan anlaşılacağı gibi sevgiyi, kardeşliği hiçbir güç yok edememiştir. Onca yıl birbirinden ayrı düşen iki kardeş millet sevgisini kalbinde saklamasını bilmiş, bu sevgiyi şairlerin mısralarıyla ebedileştirmiştir.

KAYNAKLAR

- ⁱ Vahabzade, Bahtiyar, *Ömürden Sayfalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s. 263-265.
- ⁱⁱ Vahabzade, Bahtiyar, *Akıl Başka Uzak Başka*, Azərneşr, Bakı 2000, s. 171.
- ⁱⁱⁱ Vahabzade, Bahtiyar, *Vahabzade'nin Seçilmiş Eserleri*, Azərneşr, Bakı 1983, s.131.
- ^{iv} Halil Rıza Ulutürk, *Uzun Süren Gençlik*, Bakı 1994, s. 432.
- ^v Bozyel, İbrahim, *Yayına Haz. Bu Yurd Mene Tanış Gelir*, s. 7.
- ^{vi} *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, cilt 4, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 277.
- ^{vii} Kasım 1999'da Turan Hanımla Yaptığımız Söyleşiden alınmıştır.
- ^{viii} *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, cilt 4, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 277.
- ^{ix} Çin hükümdarları
- ^x *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, cilt 4, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 333.
- ^{xi} Ünal, Ö.Faruk, *Osmanlı Azerbaycan İlişkileri*, Journal of Kafkaz University, Güz 2000, sayı 6, s. 31.
- ^{xii} Nasır, Yüceer, *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekatı*, Qafqaz Üniversitesi Yayınları, Bakı 1999, s. 34.